

บทที่ 5

บทสรุป วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา

“ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” : คนไร้สัญชาติไทยที่เป็นยิ่งกว่าพลเมืองไทย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา มุ่งศึกษาทำความเข้าใจกลุ่ม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ในการต่อสู้เพื่อจะให้ได้มาซึ่งความเป็นพลเมืองไทยในทางกฎหมาย ที่ดำเนินการอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2555 ถึง พ.ศ.2558 เพื่อศึกษาใน 3 ประเด็นดังนี้ 1) พัฒนาการความเป็นพลเมืองในรัฐไทยที่เกิดขึ้นและปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมของรัฐไทยและรัฐเพื่อนบ้าน มีผลอย่างไรต่อสถานะความเป็นพลเมืองของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” 2) “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มีวิธีคิด วิธีการและการกระทำในกระบวนการเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทยอย่างไร และ 3) “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มีการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการปรับตัว หรือหาวิธีเผชิญกับปัญหาต่างๆ อย่างไร ภายใต้สถานะของการไม่ได้เป็นพลเมืองไทยในทางกฎหมาย ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิด “ชาตินิยม” “ความเป็นพลเมือง” และ “ชุมชนปฏิบัติ” ผู้วิจัยมีข้อค้นพบสำคัญดังนี้

ประการแรก การกลายเป็นคนต่างด้าวในรัฐไทยของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ซึ่งเป็นความทุกข์ร้อนร่วมกันของพวกเขาจนเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มและสร้างชุมชนด้วยกันนั้น มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการความเป็นพลเมืองในรัฐไทยที่สัมพันธ์กับแนวคิดที่ว่าด้วย “ชาตินิยม” อย่างเหนียวแน่นตั้งแต่สยามเปลี่ยนเป็นรัฐชาติสมัยใหม่คือประเทศไทย แนวคิดชาตินิยมดังกล่าวที่มุ่งเน้นทั้งการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ความมั่นคงของรัฐ และความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ (โดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์) ยังคงดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏผ่านกฎหมายว่าด้วยเรื่องสัญชาติ และสถานะบุคคลหรือปรากฏผ่านนโยบายของรัฐในเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกของรัฐ อาทิเช่น นโยบายการสร้างความเป็นพลเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 กฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติฉบับแรกที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 นโยบายรัฐนิยม ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 337 และนโยบายจัดประเภทชนกลุ่มน้อย ในช่วงสงครามเย็น รวมถึงคำนิยาม 12 ประการในยุคทศวรรษ 2550 วิธีคิด นโยบาย กฎหมายต่างๆ เหล่านี้ทำให้ผู้คนที่อยู่ในรัฐไทยมีลักษณะเป็นพลเมืองกึ่งไพร่ พลเมือง

แบบราชาชาตินิยม พลเมืองแบบรัฐนิยม หรือพลเมืองคิมคานิยม 12 ประการ ตลอดจนการเป็นพลเมืองในลักษณะพลเมืองบางส่วนสำหรับผู้นับถือนิกายศาสนาของรัฐ ทั้งนี้การได้เป็นพลเมืองไทยหรือไม่ได้เป็นพลเมืองไทยนั้นขึ้นปรับเปลี่ยนไปตามบริบทในยุคสมัยต่างๆ โดยในบริบทช่วงก่อนสงครามเย็น รัฐได้เปิดโอกาสให้ผู้นับถือนิกายศาสนาในประเทศไทยสามารถเป็นพลเมืองไทยได้อย่างกว้างขวาง ในทางกลับกัน นับตั้งแต่ช่วงสงครามเย็นเป็นต้นมา ประเทศไทยมีนโยบายต่อการพิจารณาผู้นับถือนิกายศาสนาให้ได้เป็นพลเมืองไทยมีความซับซ้อนและยากมากขึ้น

คำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสมาชิก “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ทำให้เห็นว่า พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการความเป็นพลเมืองในประเทศไทยซึ่งมีแนวคิดชาตินิยมเป็นแกนกลางดังกล่าว การเข้ามาซึ่งรัฐไทยของชนกลุ่มนี้ท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองอันตึงเครียดในประเทศลาวช่วงสงครามเย็น นอกจากจะกลายเป็นผู้ลี้ภัยหนีเข้าเมืองด้วยเหตุผลด้านกฎหมายแล้ว แนวคิดชาตินิยมที่พยายามสร้างตัวตนของชาติไทยภายใต้เส้นเขตแดนรัฐชาติสมัยใหม่ให้หมายถึงเลือดเนื้อของคนไทยที่ผู้ปกครอง (สถาบันกษัตริย์) เป็นผู้ปกป้องให้รอดพ้นจากการรุกรานจากภายนอก โดยเฉพาะภัยคอมมิวนิสต์ที่รัฐไทยพยายามต่อต้านอย่างเข้มข้น นับเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้นับถือนิกายศาสนาไทยเถื่อน เช่น “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” กลายเป็น “คนอื่น” ที่เป็นอันตรายต่อประเทศชาติ และแม้พวกเขาจะสามารถอาศัยอยู่ในดินแดนไทยได้ ทว่าพวกเขาได้เป็นเพียง “พลเมืองบางส่วน” ไม่มีสิทธิในเรื่องต่างๆ อย่างสมบูรณ์เหมือนคนไทย ดังนั้น การกลายเป็นคนต่างด้าวหรือคนไร้สัญชาติในรัฐไทยของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการความเป็นพลเมืองในประเทศไทย นับตั้งแต่ยุคสงครามเย็นเป็นต้นมาที่ ‘การจะได้เป็นพลเมืองไทยหรือไม่ได้เป็นพลเมืองไทย’ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของความมั่นคงของรัฐ ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ และการเป็นสมาชิกที่เป็นกำลังของประเทศชาติ นอกจากนี้ บริบททางการเมืองในระดับภูมิภาคช่วงสงครามเย็น นับเป็นอีกปัจจัยที่มีผลต่อสถานะบุคคลของผู้นับถือนิกายศาสนาไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ

ประการต่อมา การเกิดขึ้นของกลุ่ม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” และมีกระบวนการเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทยภายใต้กิจกรรมที่เรียกว่า ‘ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางสังคมและวัฒนธรรม’ นั้น เมื่อพิจารณาผ่านแนวคิด “ชุมชนปฏิบัติ” จะพบความสัมพันธ์ระหว่าง “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” กับการเป็นชุมชนปฏิบัติของผู้เรียกร้องความเป็นพลเมืองไทย จากจุดเริ่มต้นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อและไทวนเข้ามาร่วมทุกข์ร้อนในประเด็นปัญหาและความปรารถนาในเรื่องสัญชาติเดียวกัน จากนั้นพวกเขาพยายามเรียนรู้และร่วมลงแรงปฏิบัติการผ่านกิจกรรม การแสดงออกต่างๆ เพื่อบรรลุถึงความปรารถนาและการแก้ปัญหา อาทิเช่น การเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง การมีสิทธิหน้าที่ต่อหน่วยทางสังคมการเมือง การพัฒนาศักยภาพตนเอง การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ รวมถึงการสร้างเครือข่ายเพื่อเอื้อให้กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลุล่วง กิจกรรมหรือปฏิบัติการต่างๆ เหล่านี้ ได้ยกระดับการรวมตัวในลักษณะกลุ่มให้กลายเป็นเสมือนชุมชนที่พวกเขาพร้อมกันสร้าง

ขึ้นเอง เป็นชุมชนที่สมาชิกต่างประสงค์ร่วมลงหลักปักฐานเนื่องจากได้ตอบสนองความปรารถนาและมุ่งแก้ปัญหาาร่วมกันของสมาชิก ซึ่งอาจเรียกการสร้างชุมชนลักษณะนี้ของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ว่าเป็น “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จึงกล่าวได้ว่าภายใต้การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการดำเนินงานของชุมชนแห่งนี้ คือ ข้อสรุปที่ชี้ให้เห็นถึงวิถีคิด วิถีการและการกระทำในกระบวนการเรียกร่องความ เป็นพลเมืองไทยของผู้ไร้สัญชาติเฉกเช่น “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ”

ประการสุดท้าย “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังได้กลายเป็นพื้นที่แห่งการปรับตัวและเผชิญ ปัญหาต่างๆ ของสมาชิก “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จากสภาวะของการไม่ได้เป็นพลเมืองไทยในทาง กฎหมายของพวกเขา เนื่องจากในชุมชนแห่งนี้มีกิจกรรมที่มุ่งหมายพัฒนาศักยภาพของสมาชิกเพื่อ สร้างความมั่นคงและยั่งยืนแก่ตน อาทิเช่น กิจกรรมอบรมครอบครัวเข้มแข็ง กิจกรรมอบรมให้ความรู้ ด้านกฎหมายและสิทธิ กิจกรรมสอนหนังสือให้ผู้ไม่รู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ โครงการสมุดพก ความดี กิจกรรมปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ โครงการพัฒนาอาชีพภายใต้สมาคม รวมไปถึงปฏิบัติการ สร้างเครือข่ายเพื่อการเข้าถึงสิทธิต่างๆ เช่น สิทธิการก่อตั้งครอบครัว สิทธิการรักษาพยาบาล สิทธิใน การพัฒนาอาชีพ และสิทธิในการทำใบขับขี่ เป็นต้น ทั้งนี้สมาชิกจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่อันมีต่อกลุ่ม อย่างเต็มกำลังเช่นกัน นอกจากนี้ สมาชิก “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังมีความสัมพันธ์กับชุมชน ท้องถิ่นที่พวกเขาอาศัยอย่างไม่แปลกแยกแม้จะเป็นคนต่างดาวก็ตาม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” สามารถเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นเช่นเดียวกับที่ชุมชนได้ยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่ง เพราะพวกเขาผ่านเงื่อนไขในเรื่องความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ศิลธรรม และความสามารถหรือการมีหน้าที่ต่อ ชุมชน การเป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” นับเป็นอีกวิธีการหรือทางออก ของสภาวะไม่ได้เป็นพลเมืองไทยในทางกฎหมายเช่นกัน

การปรับตัวหรือการเผชิญปัญหาต่างๆ ของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ภายใต้การสร้างชุมชน เป็นของตนเองและการดำรงเป็นสมาชิกชุมชนท้องถิ่น มีความหมายทางสังคมในแง่ที่ว่า แม้สมาชิก “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังไม่ได้เป็นสมาชิกในชุมชนรัฐชาติก็ตาม ทว่าพวกเขาได้เป็นสมาชิกทั้งใน ชุมชนที่ร่วมกันสร้างและชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ชุมชนทั้ง 2 แบบสะท้อนให้เห็นว่า “ไทยพลัดถิ่น ภาคเหนือ” มีความเป็นพลเมืองในชุมชนจากความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งซึ่งกัน (belonging) และการมี สิทธิหน้าที่ระหว่างชุมชนกับพวกเขาเอง ในขณะที่ระดับชุมชนรัฐชาติดังเช่นรัฐไทยไม่ได้พิจารณา การเป็นสมาชิกของรัฐด้วยความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง แต่พิจารณาจากเงื่อนไขทางสายเลือด การแสดง ความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ การไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ รวมทั้งการมีหน้าที่เสริมสร้าง ความมั่นคง รุ่งเรืองของรัฐ

5.1 วิเคราะห์และอภิปรายผล

ข้อค้นพบดังกล่าวข้างต้น นำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า ในกระบวนการเรียกร่องความเป็นพลเมืองไทยของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ที่เรียกว่า “ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางสังคมและวัฒนธรรม” กำลังปรับเปลี่ยนหรือเสนอแนวคิดความเป็นพลเมืองในประเทศไทยแบบใหม่โดยที่ไม่มุ่งมองเพียงประเด็นทางกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ นอกจากนี้การเป็นชุมชนปฏิบัติของผู้เรียกร่องความเป็นพลเมืองไทยของกลุ่ม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ภายใต้การมีกิจกรรมหรือมีปฏิบัติการต่างๆ ร่วมกัน ได้ทำให้นักกลุ่มนี้มีลักษณะที่เรียกว่า “คนไร้สัญชาติที่เป็นยิ่งกว่าพลเมืองไทย” อันเป็นข้อเสนอและข้อโต้แย้งในทางวิชาการของงานวิจัยนี้ประการหนึ่ง

เมื่อวิเคราะห์การต่อสู้อาสาเรียกร่องความเป็นพลเมืองไทยของกลุ่ม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” อย่างเชื่อมโยงกับแนวคิด “ชาตินิยม” แนวคิด “ความเป็นพลเมือง” และแนวคิด “ชุมชนปฏิบัติ” สามารถอภิปรายได้ 3 ประเด็นคือ

ประเด็นแรก ภาพพัฒนาการความเป็นพลเมืองในประเทศไทยดังที่แสดงไว้ในบทที่ 3 นั้น สะท้อนให้เห็นว่า การจะพิจารณาว่าผู้ใดเป็นคนต่างด้าวหรือเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยไม่อาจใช้มุมมองด้านกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่ปัจจัยด้านประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อันมีความสัมพันธ์กับแนวคิดชาตินิยม นับส่วนสำคัญในการพิจารณาสถานบุคคลของผู้คนในประเทศไทย กล่าวโดยรวบยอดแล้วการพิจารณา ‘ใครคือคนไทย’ อยู่ภายใต้แนวคิด “ชาตินิยม” ที่กำหนดโดยรัฐไทย เช่น การพิจารณาเรื่องสัญชาติจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวคิด ‘รัฐมาก่อนคน’ (สมชาย 2554) แม้ในทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ขบวนการภาคประชาชนจะเบ่งบานและผลักดันแนวคิด ‘คนมาก่อนรัฐ’ ได้ดังเช่น การแก้ไขกฎหมายว่าด้วยสัญชาติที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ทว่าเมื่อพิจารณาในรายละเอียดการแก้ไขกฎหมายเหล่านั้น ยังคงพบร่องรอยแนวคิด ‘รัฐมาก่อนคน’ เช่น ในตัวอย่างกฎหมายที่เกี่ยวกับนิยาม “คนไทยพลัดถิ่น” ในพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 5) ยังคงประสงค์ให้ผู้ที่สามารถเป็น “คนไทย” ต้องได้รับการพิสูจน์เรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ วิถีชีวิตอันแสดงถึงความเป็นไทยแบบกระแสหลัก และเป็นผู้ที่ไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงของรัฐ ดังนั้นการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับรัฐชาติ ความเป็นพลเมือง และชนกลุ่มน้อย อาทิเช่น สมชาย ปรีชาศิลป์กุล (2544; 2554) จีรวุฒิ เสนาคำ (2550) ศศิประภา จันทะวงศ์ (2552) Chayan (1999) และ Pitch (2007) ได้เสนอให้เห็นว่า ปัญหาคนไร้สัญชาติในประเทศไทยและปัญหาคนต่างด้าวในสังคมไทย มีต้นตอมาจากแนวคิดเรื่องชาตินิยมในประเทศไทยมากกว่าประเด็นด้านกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาผู้คนที่อยู่ในรัฐ โดยเฉพาะชนกลุ่มน้อยที่ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องความเป็นพลเมืองมากที่สุด ดังกรณีทั้ง “ไทยพลัดถิ่นภาคใต้” (จีรวุฒิ เสนาคำ 2550; 2551) และ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จะพบว่า แม้จะตระหนักในปัญหาที่ว่าแนวคิดชาตินิยมมีผลต่อการไร้ความเป็นพลเมืองของพวกเขา ทว่าพวกเขายังต้องการเป็น “คนไทย” ตามความหมายที่รัฐเป็นผู้กำหนด เนื่องจากการเป็นคนไทยคือหลักประกันของการมีสิทธิต่างๆ เพื่อความมั่นคงของชีวิต ดังตัวอย่างการ

จัดสรรสิทธิสวัสดิการแก่ชาวบ้านจากหน่วยงานของรัฐ โดยองค์กรสิทธิชุมชนจังหวัดพะเยาเป็นหน่วยประสานงาน ซึ่ง “หัวหน้าข้าง” สะท้อนว่า

“ระบบการให้สวัสดิการของบ้านเรา [ประเทศไทย] มันแปลก...มีเอกสารแจ้งมาจากทางการ ให้สำรวจผู้ยากไร้ ผู้พิการ เพื่อรับการสงเคราะห์จากรัฐ...นอกจากคุณสมบัติเรื่องรายได้ น้อย ความสามารถในการทำงานแล้ว ยังมีเงื่อนไขว่า ต้องมีสัญชาติไทย...คนไร้สัญชาติที่ลำบากยากไร้ ก็ไม่ได้สิทธิสวัสดิการเหล่านั้น”

ในแง่นี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐไทยใช้เกณฑ์เรื่องการมีสัญชาติผูกโยงกับเรื่องสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างเหนียวแน่น การมีสัญชาติไทยเท่านั้นที่จะเป็นเครื่องยืนยันการได้เข้าถึงสิทธิต่างๆ แม้ว่ารัฐไทยจะยอมรับในเรื่องการคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานให้กับทุกคนภายในรัฐตามหลักสากล แต่รัฐไทยก็ใช้เหตุผลเรื่องความมั่นคงของรัฐในการจำกัดสิทธิบางประการแก่บางกลุ่มบางพวก เช่น ชนกลุ่มน้อย (พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร 2550ข)

การเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทยของทั้งกรณี “ไทยพลัดถิ่นภาคใต้” กับ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จึงไม่ใช่การเรียกร้องความเป็นพลเมืองภายใต้แนวคิด ‘คนมาก่อนรัฐ’ แม้จะพยายามเสนอการเป็นพลเมืองทางสังคมและวัฒนธรรม อันนอกเหนือจากแนวคิดการเป็นพลเมืองทางกฎหมาย แต่ท้ายที่สุด การแสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อการเป็นพลเมืองทางกฎหมายหรือการได้สัญชาติ อย่างไรก็ตาม กรณี “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มีความน่าสนใจในประเด็นที่ชนกลุ่มนี้ทั้งพยายามเรียกร้องเรื่องสัญชาติ ในขณะที่เดียวกันพวกเขาพยายามสร้างชุมชนแห่งการดูแลตนเอง พัฒนาศักยภาพของสมาชิก การตระหนักในสิทธิหน้าต่อชุมชน เพื่อการดำรงชีพได้ในชุมชนและสังคม ซึ่งไม่ได้เป็นประเด็นการเรียกร้องสัญชาติโดยตรง

ประเด็นต่อมา นอกจากจะมีความมุ่งหมายสำคัญคือการเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทยของคนกลุ่มนี้แล้ว ความเป็น “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังเป็นปรากฏการณ์ที่มีนัยยะทางสังคมและการเมืองโดยที่พยายามจะเสนอว่า ชุมชนที่ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มีปฏิบัติการร่วมกันนั้นเป็นสิ่งที่จับต้องได้ เช่น การส่งเสริมการทำมาหากิน การสร้างสิทธิสวัสดิการ หรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มากกว่าชุมชนรัฐชาติที่เป็นเสมือนจินตนาการที่รัฐสร้างขึ้นมาเพื่อควบคุมปกครองสมาชิก ดังที่ “พ่อนุญเลื่อน” กล่าวสนับสนุนข้อเสนอที่ว่า “ไม่เอาบัตรก็ได้ ขอแค่สิทธิพื้นฐาน และความเป็นคน” ซึ่งเป็นประเด็นที่สะท้อนให้ทั้งสังคมและรัฐไทยเห็นว่าแม้ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จะเป็นเพียงพลเมืองครึ่งเดียว แต่เป็นเลี้ยวที่มีความสามารถดำรงอยู่ในชุมชนตนเองได้ และการเป็นสมาชิก “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” มิได้ยอมจำนนต่อการเป็นผู้ที่มีสถานภาพการเป็นคนอื่นในดินแดนประเทศไทย ทว่าพวกเขากำลังแสดงออกต่อสังคมและประเทศไทยว่า อย่างน้อยที่สุด “ไทย

พลัดถิ่นภาคเหนือ” ไม่ได้เป็นคนอื่นแต่เป็นส่วนหนึ่งในดินแดน พื้นที่ หรือชุมชนของพวกเขาเอง ซึ่งหากกล่าวถึงที่สุดแล้ว “ชุมชน” ดังกล่าวย่อมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งชาติไทยทั้งในเชิงพื้นที่ทางกายภาพและเป็นหน่วยทางสังคมเช่นกัน

ประเด็นสุดท้าย เมื่อพิจารณา “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก กับทั้งชุมชนท้องถิ่นที่พวกเขาอาศัยอยู่และชุมชนที่เกิดจากการมีปฏิบัติการร่วมกัน ได้ทำให้นักกลุ่มนี้กลายเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) จากการที่ต้องมีปฏิบัติการต่างๆ มากมาย ดังเช่น ปฏิบัติการที่สอดคล้องกับเงื่อนไขการเป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นและเพื่อการยอมรับของชุมชน หรือการร่วมกิจกรรมต่างๆ หลากหลายของกลุ่มเพื่อสร้างสิทธิ สร้างศักยภาพ และความยั่งยืนแก่สมาชิก ในขณะที่เดียวกันการเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ทำให้พวกเขามีความเป็นพลเมืองหลากชั้นหลายระดับ (multi-layered citizenship) เช่นกัน จากการทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สังคมและรัฐชาติ รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานสังคมการเมืองต่างๆ ที่จะเอื้อต่อการทำงานให้สำเร็จ ปฏิบัติการทั้งหลายเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อจะเป็นผลต่อการเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทย ซึ่ง “หัวหน้าข้าง” ได้ให้เหตุผลต่อการทำกิจกรรมอันหลากหลายของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ว่า การที่จะอ้างสิทธิในการเป็นสมาชิกต่อชุมชนรัฐชาติจำเป็นต้องแสดงให้เห็นถึงการมีหน้าที่ต่อรัฐชาติก่อน “จะเอาแต่บัตรอย่างเดียว [บัตรประชาชนไทย] รอให้คนอื่นช่วย แต่ไม่ช่วยตัวเอง” ซึ่งในแง่นี้ ยังแสดงให้เห็นว่า “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยอมรับวาทกรรมความเป็นพลเมืองของรัฐไทยว่าด้วยความเป็นพลเมืองที่ดีตามที่รัฐประสงค์ต้องการ (ศศิประภา จันทะวงศ์ 2552) ดังนั้น แม้พวกเขาจะสามารถเชื่อมโยงกับการเป็นพลเมืองหลากชั้นหลายแบบได้ แต่ไม่สามารถกล่าวได้ว่า “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” กำลังก้าวข้ามความเป็นพลเมืองที่กำหนดนิยามโดยรัฐเหมือนเช่น “พลเมืองแห่งโลก” (Isin and Wood 1999 : 156-161) “พลเมืองทางวัฒนธรรม” (Rosaldo 1994 อ้างใน Ong 1996) หรือ “พลเมืองทางสังคม” (Glick-Schiller 2005 อ้างใน จีรวุฒิ เสนาคำ 2550: 12)

อย่างไรก็ตาม ความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นและความเป็นพลเมืองหลากชั้นหลายแบบของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” คือสิ่งที่กำลังแสดงให้เห็นว่าพวกเขาเป็น “คนไร้สัญชาติไทยที่เป็นยิ่งกว่าพลเมืองไทย” ดังที่ “พ่อพรหม” ประธานกลุ่มอธิบายอย่างเป็นทางการว่า

“พวกเราเป็นคนไม่มีสัญชาติ แต่มีครอบครัวที่เป็นคนไทย เช่น ลูกเต้า รวมกันแล้วก็เป็นพนักคน สมาชิกกลุ่มเราหลายคนต้องดูแลคนไทยเหล่านั้น...พวกเราไม่ได้เป็นภาระของประเทศ รัฐไม่ต้องมาดูแลมาก เรามีประโยชน์ต่อประเทศชาติ การดูแลครอบครัวก็เป็นเรื่องความมั่นคงของชาติด้วย รัฐต้องขอบคุณพวกเรา...พวกเราต้องดูแลครอบครัว คนที่มีสัญชาติไทย ต้องลำบากกว่า 2 เท่า เพราะไม่ได้สิทธิเท่าคนไทยคนอื่น...แสดงให้เห็นว่าเราเป็นคนที่มีคุณภาพ มีศักยภาพ กิจกรรมต่างๆ ที่บอกว่าเราได้ทำ

คุณประโยชน์ต่อสังคม มีความสามารถทำมาหากินได้ เลี้ยงตัวเองกับครอบครัวได้...คือที่
ทำมาทั้งหมดมันเยอะกว่าคนไทยที่มีสัญชาติ”

สมาชิก “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ได้แสดงออกถึงการเป็น “คนไร้สัญชาติไทยที่เป็นยิ่งกว่า
พลเมืองไทย” ด้วยการร่วมกระบวนการทำงานกลุ่มหรือมี “ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางสังคม
และวัฒนธรรม” ดังเสนอในบทที่ 4 แล้ว พวกเขาจึงแสดงออกผ่านการมีหน้าที่ต่อชุมชนท้องถิ่น เช่น
การเป็นอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) ชุรรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.)
อาสาสมัครตำรวจบ้าน (สบ.) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) รวมถึงการเป็นสมาชิก
กลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนดังเช่น กองทุนสวัสดิการชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ
กลุ่มเพื่อน กลุ่มญาติกลุ่มผีป๋วย่า กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มตามอาชีพ เป็นต้น การมีหน้าที่ต่อทั้งชุมชนท้องถิ่น
และชุมชนที่พวกเขาเข้าร่วมกันสร้างในนาม “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” สะท้อนให้เห็นว่าพวกเขามีหน้าที่
ต่อหน่วยทางสังคมการเมืองมากกว่าผู้ที่มีสัญชาติไทย

คนไร้สัญชาติไทยที่เป็นเสียยิ่งกว่าพลเมืองเกิดขึ้นจากเหตุที่ว่า เมื่อแนวคิดความเป็นพลเมืองใน
รัฐไทยที่ยังยึดโยงกับความมั่นคงของรัฐ ความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักและอัตลักษณ์วัฒนธรรม
แห่งชาติอยู่เสมอมา ไม่เปิดโอกาสให้เป็นพลเมืองไทยได้ง่ายดาย โดยเฉพาะสำหรับผู้ข้ามเขตแดน
รัฐชาติและกลายเป็นชนกลุ่มน้อย ดังนั้น ผู้ที่ปรารถนาต้องการความเป็นพลเมืองไทยเฉกเช่น “ไทย
พลัดถิ่นภาคเหนือ” จำเป็นต้องพิสูจน์ให้สังคมและรัฐไทยรับรู้ ว่าพวกเขามีศักยภาพและมีคุณสมบัติ
เพียงพอที่จะร้องขอความเป็นพลเมืองไทยได้ แนวทาง ‘ปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางสังคมและ
วัฒนธรรม’ นั่นคือข้อพิสูจน์ที่ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” พยายามแสดงออกให้สังคมและรัฐไทยได้
ตระหนักรับรู้ นอกเหนือจากนี้ ปฏิบัติการเพื่อพิสูจน์ความพร้อมที่จะเป็นพลเมืองไทยได้นำพาให้พวก
เขาก่อร่างสร้าง ‘ชุมชน’ เป็นของตนเองขึ้นมา

ภายใต้สิ่งที่เรียกว่า “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” นี้ ได้ก่อเกิดกระบวนการทำงานที่มุ่งทั้ง
สร้างความยั่งยืนแก่สมาชิกผู้ลำบากจากสภาวะไร้ความเป็นพลเมืองไทย และในกระบวนการเดียวกัน
นี้ยังมุ่งหมายต่อการเอื้อประโยชน์ต่อการเรียกร้องความเป็นพลเมืองไทย จนทำให้ “ไทยพลัดถิ่น
ภาคเหนือ” มีลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็น “คนไร้สัญชาติไทยที่เป็นยิ่งกว่าพลเมือง” ซึ่งนับเป็นแง่มุมที่
แตกต่างจากกรณีของ “ไทยพลัดถิ่นภาคใต้” ผู้เป็นคนไทยที่ถูกกลืนและถูกทำให้ไร้สิทธิ ไม่มีอะไรโอบ
อุ้มคุ้มครองชีวิตให้ดำเนินไปได้ เปรียบเสมือนการเป็นคนที่มิ ‘ชีวิตที่เปลือยเปล่า’ (bare life) (ฐิรุฒิ เสนา
คำ 2550; 2551) ขณะที่ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ไม่ได้มีชีวิตที่เปลือยเปล่าเช่นนั้น เนื่องจากพวกเขามี
ทั้งชุมชนท้องถิ่นและ “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ที่พวกเขารู้สึกได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่าง
สมบูรณ์ และต่างมีสิทธิหน้าที่ต่อกัน

“ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังสะท้อนถึงความย้อนแย้งอันน่าเสียดาย เมื่อปฏิบัติการต่างๆ ของสมาชิกที่แสดงให้เห็นว่าพวกเขาคือ ‘พลเมืองที่กระตือรือร้น’ พร้อมทั้งจะเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนท้องถิ่น สังคมและประเทศชาติตามที่รัฐไทยประสงค์ต้องการ (โดยคนที่มีสัญชาติไทยแล้วส่วนใหญ่อาจไม่ได้ตระหนักในเรื่องนี้) ทว่าการเป็นพลเมืองลักษณะนี้ของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ไม่สามารถรับรองการจะได้เป็นพลเมืองไทยในทางกฎหมายได้ เพราะท้ายที่สุดแล้ว การพิจารณาว่าใครสามารถได้รับสัญชาติไทยหรือไม่ได้นั้นขึ้นอยู่กับหลักกฎหมาย นโยบายของรัฐ ณ ช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งการเป็นคนข้ามแดนรัฐชาติของ “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ในช่วงเวลาที่กฎหมายว่าด้วยเรื่องสัญชาติคำนึงถึงความมั่นคงของชาติ ย่อมทำให้คนกลุ่มนี้ห่างไกลจากการได้รับสัญชาติ นอกจากนี้ยังมีความย้อนแย้งอีกประการ คือ ภายใต้ปฏิบัติการของ “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” สามารถเชื่อมโยงได้กับการที่พวกเขาพยายามเป็นพลเมืองในรูปแบบอื่นๆ เช่นการเป็นพลเมืองทางสังคมและวัฒนธรรม พลเมืองของชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนที่ร่วมกันสร้างขึ้นเอง ซึ่งนับว่าพวกเขาได้นิยามความหมายความเป็นพลเมืองแตกต่างจากการกำหนดนิยามของรัฐ ทว่าในท้ายที่สุด “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” ยังคงต้องยอมรับว่าทฤษฎีความเป็นพลเมืองของรัฐไทยที่มุ่งเน้นการเป็นพลเมืองทางกฎหมายเช่นเคย เมื่อเป้าหมายสูงสุดของพวกเขายังคงเป็นการได้รับสัญชาติไทย

5.2 ข้อเสนอแนะ

ในส่วน of ข้อเสนอแนะของงานวิจัยฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ 1) ข้อเสนอทางวิชาการ อันเป็นส่วนที่ผู้วิจัยเห็นว่า สามารถขยายขอบเขตของการศึกษาในประเด็นนี้ให้กว้างขวางออกไป และ 2) เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่มีต่อภาครัฐและองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความเป็นพลเมืองในรัฐไทย เพื่อที่จะได้เป็นข้อสังเกตหรือมุมมองอีกหนึ่งแง่มุมในการทำความเข้าใจประเด็นความเป็นพลเมืองในรัฐไทย

ข้อเสนอทางวิชาการ

ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็น “สำนึกความเป็นชาติพันธุ์” ที่มีต่อทั้งในระดับกลุ่มชาติพันธุ์ รัฐชาติและข้ามรัฐชาติ ดังตัวอย่างในการศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์ไตหรือไทใหญ่บริเวณชายแดนเขตภาคเหนือของประเทศไทยของ Jaggapan Cadchumsang (2011) เสนอการสำรวจสำนึกความเป็นชาติ (พันธุ์) นิยม (ethno-nationalism) ของคนไตที่ลี้ภัยสงครามจากรัฐฉานมายังฝั่งไทย วิเคราะห์ผ่านขอบเขตทั้งระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับรัฐชาติและระดับข้ามชาติ ซึ่งจะเห็นว่าสำนึกความเป็นชาติไตเลื่อนไหลระหว่างอัตลักษณ์ดั้งเดิมกับความเป็นชาติ (พันธุ์) นิยม อย่างเชื่อมโยงกับสำนึกถึงถิ่นที่จกมา การปะทะสัมพันธ์กับความเป็นไทย (และความเป็นรัฐไทย) ตลอดจนการสร้างสำนึกร่วมในระดับข้ามพรมแดนรัฐชาติ นอกจากนี้ ประเด็นว่าด้วยเรื่อง “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ดังกรณี

ข้อเสนอและข้อถกเถียงเรื่อง “ลือคือใคร” ของ Michael Moerman (1965) กับ Charles Keyes (1993) นับเป็นอีกประเด็นที่น่าศึกษาต่อไปเช่นกัน

เห็นได้ว่าในกรณี “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” พวกเขามีความทับซ้อนของความเป็นชาติพันธุ์ ที่มีทั้งความเป็นชาติพันธุ์ในระดับของกลุ่ม และความเป็นชาติพันธุ์ในระดับรัฐชาติ จึงมีความน่าสนใจที่จะศึกษาต่อไปว่า พวกเขาความรู้สึกหรือสำนึกถึงความเป็นชาติพันธุ์ไทลื้อและไทวน และความเป็นชาติไทยอย่างไร หรือพวกเขามีการนิยามตัวตนการเป็น “คนลื้อ” (และคนขวน) ในลักษณะที่ต่างจากการคำอธิบายของนักวิชาการที่ศึกษาในประเด็นชาติพันธุ์สัมพันธ์เช่นไร โดยเฉพาะกรณีสมาชิกที่เข้ามาয়รัฐ ไทยตั้งแต่อายุยังเยาว์ซึ่งมีความทรงจำเกี่ยวกับบ้านเกิดที่เมืองคอบ-เชียงฮ่อนอย่างเลื่อนราง ในขณะที่เข้ามาอยู่ในสังคมไทย หลายคนมี โอกาสร่ำเรียนในระบบการศึกษาของรัฐ และติดต่อสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายจากการทำงานต่างถิ่น อันเป็นปัจจัยที่อาจมีผลต่อสำนึกความทางชาติพันธุ์ และชาติไทยของพวกเขา รวมไปถึงภายใต้สถานการณ์การเมืองในรัฐไทยที่ยังคงดูไร้เสถียรภาพ ขณะที่บริบททางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค เช่น การเกิดขึ้นของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือการขยายตัวของทุนเงินในภูมิภาคอาเซียน ต่างล้วนเป็นบริบทที่เปรียบเสมือน ‘ชุมชนใหญ่’ ที่มีความซับซ้อนอย่างสัมพันธ์กับประเด็นของความเป็นรัฐชาติ ทุนนิยม และลักษณะข้ามชาติ จึงน่าสนใจค้นคว้าศึกษาว่า ชุมชนของคนตัวเล็กตัวน้อยอย่างเช่น “ชุมชนไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” จะดำรงอยู่ภายใต้ชุมชนใหญ่ดังกล่าวอย่างไร

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายต่อภาครัฐทั้งระดับผู้กำหนดนโยบาย (จากส่วนกลาง) และผู้ปฏิบัติ ตามนโยบาย งานวิจัยฉบับนี้มุ่งให้ภาครัฐมีความเข้าใจผู้ประสบปัญหาเรื่องสถานะบุคคลมากกว่าในมิติด้านกฎหมายตายตัว ดังในกรณี “ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ” แม้พวกเขาจะเป็นผู้ผิดกฎหมายเกี่ยวกับคนเข้าเมืองหรือไม่สามารถอ้างสิทธิในการเป็นพลเมืองไทยได้ (ยกเว้นการแปลงสัญชาติ) ทว่า เมื่อพิจารณาในมิติทางประวัติศาสตร์ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมแล้ว ทำให้เห็นว่าคนกลุ่มนี้มีแรงผลักดันจากการเกิดสงคราม และมีแรงจูงใจและความสัมพันธ์กับผู้คนฝั่งไทยจนต้องข้ามเขตแดนมายังรัฐไทย ดังนั้น การที่รัฐจะพิจารณาว่าใครสามารถเป็นคนไทยหรือไม่เป็นคนไทยจึงควรพิจารณาปัจจัยดังกล่าวด้วย

ขณะที่เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานภาครัฐเอง ย่อมจะมีความเข้าใจต่อผู้ประสบปัญหาไร้สัญชาติมากขึ้นว่า พวกเขาเหล่านี้เป็นสมาชิกในชุมชนท้องถิ่นเช่นเดียวกับผู้มีสัญชาติไทยคนอื่นๆ ได้รับการยอมรับ มีสิทธิหน้าที่ต่อชุมชนเช่นกัน ดังนั้น การปฏิบัติต่อคนไร้สัญชาติในยามที่พวกเขาเข้ามาติดต่อทำธุรกรรมต่างๆ เจ้าหน้าที่รัฐไม่ควรที่จะแบ่งแยกว่าเป็นคนอื่นหรือคนต่างด้าว แต่ควรจะตระหนักว่าเป็นเสมือนญาติพี่น้องหรือคนในพื้นที่ ท้องถิ่นเดียวกัน

ที่สำคัญที่สุดก็คือ การที่ผู้กำหนดนโยบายและเจ้าหน้าที่รัฐ จะต้องให้การยอมรับต่อการกำหนดนิยาม การให้ความหมายของความเป็นพลเมืองที่มีความหลากหลาย ดังที่กลุ่ม "ไทยพลัดถิ่นภาคเหนือ" ได้แสดงออกมาโดยตลอดในปฏิบัติการการเป็นพลเมืองไทยทางสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขา ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น มีชีวิตชีวา มีความมุ่งมั่นและศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองและเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีส่วนร่วมในชีวิตทางสังคมการเมือง ของชุมชน สังคม ประเทศชาติ อย่างเข้มแข็ง

มิใช่สิ่งนี้หรือที่ภาครัฐเองคาดหวังและประสงค์ที่จะให้พลเมืองแห่งรัฐเป็น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved